

ECONOMIC SCIENCES

РЕГУЛЮВАННЯ ІСЛАМСЬКОЇ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Король М.М.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ISLAMIC BANKING REGULATION

Korol M.

*PhD in Economics, Associate Professor
State Higher Educational Establishment
“Uzhhorod National University”*

АНОТАЦІЯ

В статті проаналізовано особливості регулювання ісламської банківської діяльності. Також надано характеристику специфічним інституціональним способам правового регулювання.

ABSTRACT

The article analyzes the peculiarities of the regulation of Islamic banking. The characteristics of specific institutional methods of legal regulation are also given.

Ключові слова: ісламські банки, банківська система, правове регулювання, фінансові ринки.

Keywords: Islamic banks, banking system, legal regulation, financial markets.

Коран і Сунна Мухаммада на протязі довгого періоду часу були єдиними джерелами ісламського права, які регламентували всі сфери діяльності, в тому числі і фінансову. Майже в 30-ти країнах світу іслам є релігією закріпленою на державному рівні і переважна частина населення є мусульманами. Окрім цих країн, значне розповсюдження ісламських общин спостерігається в Країнах Європи та Азії. Варто відмітити, що Конституцією для всіх мусульманських країн є Коран. Основні норми та принципи фінансово-правових відносин містяться в сурах Корану – 2,4,5,8. Проте, в Корані нема такої сури, яка би була присвячена виключно вищезгаданним фінансовим відносинам, вони є чи то доповненням, чи зачіпають і інші питання. Основні принципи видачі кредитних коштів та їх повернення закріплені в аятах 276, 277, 280, 283, де чітко зафіксована заборона позичкового відсотку.

Одним із перших відомих ісламських правознавців вважають Абу Юсуфа – факіх і перший верховний кадї, визначною працею якого була «Книга оподаткування» [1].

Беручи до уваги, що індустрія фінансових послуг є достатньо зарегульованою, варто відмітити, що деякі учені-ліберали (Бенстон, Кауфман, Канн) скептично відносяться до регулювання, мотивуючи тим, що не існує проблеми краху і неефективності ринку, а навіть якщо вона існує, то обов'язкове регулювання є занадто затратним і не зможе вирішити проблему. Натомість, такі науковці як Драг, Левеллін пов'язують існування криз саме з слабкою системою регулювання [2].

Основне питання права полягає у відповіді на питання: «як повинно бути?», саме тому ісламське право повинно було будуватись таким чином, щоб не суперечити принципам шаріату.

Ісламське банківське право давно вийшло за межі ісламських країн. Як ми зазначали раніше, ісламським банком вважається фінансова установа, що спеціалізується на наданні банківських послуг, що не суперечать принципам шаріату. Досить влучне визначення ісламської банківської справи надали такі науковці як М. І. Амара, С. Ю. Бабенкова [3] – це банківська діяльність без стягування та виплати відсотків, яка опирається на морально-ціннісні орієнтири ісламу і соціокультурні основи господарського життя мусульман.

Норми-регулятори ісламського права побудовані на симбіозі дозволеного («халал») та забороненого («харам»), іншими словами дозволено все, окрім того, що заборонено.

Варто відмітити той факт, що в ісламському праві, окрім загальних способів правового регулювання, існують і неповторні специфічні інституціональні [4]:

– гарар – це спосіб правового впливу на фінансові відносини, де суб'єктам фінансових правовідносин заборонено здійснення таких фінансових контрактів, які містять в собі неточність, неясність, невизначеність,

– майсир – це спосіб правового впливу на фінансові відносини, що виражений в забороні вкладення фінансових засобів у справу, де існує ризик придбати чи втратити їх,

– риба – в економічному розумінні це позичковий відсоток, який вважається гріхом.

Існують різні способи, за допомогою яких країни включають ісламський банкінг у свою регуляторну базу [5]:

– перший підхід полягає в тому, що Базельський комітет з банківського нагляду (BCBS) для регулювання та нагляду банків вважається нор-

мативно-правовою та наглядовою базою за замовчуванням, що застосовується до всіх банків (включаючи ісламські банки), і, отже, не проводиться розмежування щодо регуляторної бази між ісламськими банками та звичайними банками;

– за другим підходом регуляторна база складається з загальної складової BCBS, застосовуваної до всіх банків із посиленнями, що визначають положення, що застосовуються лише до ісламських банків. У цьому випадку концептуальна рамка BCBS могла б бути доповнена пруденційними стандартами Ісламського комітету фінансових послуг (IFSB) та керівними принципами щодо ісламського банкінгу, де це вважається доцільним, здійснити дотримання закону про шаріат;

– за третім підходом окрема регуляторна база охоплює ісламський банківський бізнес.

Більшість ісламських країн вимагає, щоб ісламська фінансова установа, в тому числі і банк, мала сформувати раду шаріату, до складу якої має входити більше аніж один вчений, що має право випускати фетву на відповідність шаріату фінансової послуги. В деяких країнах, до прикладу Кенії, Тунісі та Туреччині немає вимог відносно створення вищезгаданих рад.

Проте, ми не зовсім розділяємо думку науковців, які скептично відносять до ролі наглядової ради шаріату, мотивуючи тим, що сумнівною виглядає її роль, де банківські рішення приймаються не банківськими спеціалістами, окрім того, відсутня стандартизація і, як наслідок, одні і тіж операції в різних країнах можуть бути дозволеними чи забороненими, що призводить до безладу з точки зору глобальності стратегії [6, с. 99].

Але, ми розділяємо думку Iraj Toutounchian [7], який підкреслює важливість ради, членами якої є висококласні фахівці з ісламської юриспруденції, які у деяких важливих і делікатних питаннях економічної теорії отримують консультації від кваліфікованих економістів.

У деяких мусульманських країнах центральний банк має колегію шаріату (наприклад, в Афганістані, Малайзії, Пакистані, Палестині, Судані та Сирії). Однак ради шаріату центральних банків відрізняються за своїм мандатом, масштабом, управлінням та відповідальністю.

Варто звернути увагу на те, що існують різні моделі щодо ролі ради шаріату центрального банку. У деяких випадках (наприклад, Малайзія та Судан) правління шаріату центрального банку має загальну владу щодо питань шаріату, що стосуються банківської справи та фінансів, і є остаточним арбітром у суперечках з таких питань (таким чином, правління шаріату цього центрального банку має законодавчі та судові повноваження). В інших країнах (наприклад, в Афганістані, Пакистані та Сирії) Колегія шаріату центрального банку не має законодавчих або судотворчих повноважень щодо закону про шаріат, хоча з ними вимагається проконсультуватися щодо запропонованих змін до законодавчої та регуляторної бази, які могли б мати наслідки для закону шаріату [5].

В Малайзії, згідно із Законом про ісламські фінансові послуги 2013 (IFSA 2013), обов'язковою для всіх ісламських банків є наглядова рада шаріату або Комітет шаріату. Призначення в комітет повинні отримати попереднє погодження з Центральним банком. Комітет повинен бути компетентним та мати належну кваліфікацію, щоб стати комітетом шаріату. Суріаном і Мухаммад (2013) стверджують, що ця стаття є життєво важливою для того, щоб продукти та послуги, запроваджені ісламською фінансовою установою, відповідали принципам шаріату під наглядом компетентних членів. Міскам і Насрул (2013) також стверджують, що розділ 32 IFSA 2013 сприяє підвищенню значення комітетів шаріату в кожній установі завдяки впровадженню управління шаріатом, який не тільки встановлює обов'язки комітетів шаріату в інституції, а швидше вписується в структуру самої компанії. Однак кількість призначених членів комітету різниться між малайзійськими фінансовими установами [8, ст. 38].

Також відповідно до законів Малайзії 2013 р вирішення фінансових суперечок в першу чергу входить в компетенцію Омбудсмена з фінансових послуг (Ombudsman for Financial Services - OFS). Безумовно, сторони можуть звернутися для захисту своїх прав та інтересів до державного суду або арбітражу, але омбудсмен з фінансових послуг визначений на вищезазначених законах Малайзії 2013 року як основний орган з вирішення фінансових суперечок [9, ст. 518].

В Ірані основним регулятором фінансової системи є "BANK MARKAZI JOMHOURI ISLAMI IRAN" - Центральний банк Ісламської Республіки Іран. Центральний банк Ірану (CBI), створений в 1960 році. CBI несе відповідальність за розробку та реалізацію грошово-кредитної політики з урахуванням загальної економічної політики країни. Чотирма основними цілями CBI, як зазначено в Іранському валютно-банківському акті (MBAI), є:

- підтримка вартості національної валюти;
- підтримка рівноваги в платіжному балансі країни;
- сприяння торговим операціям;
- поліпшення потенціалу зростання країни.

Однак CBI не встановлює самостійно грошово-кредитну політику і не може проводити проактивну грошово-кредитну політику. Наприклад, уряд, який є основним споживачем грошей, перебуває майже у залежності від CBI котрий здійснює емісію за попереднім погодженням Меджлісу (парламенту Ірану). Відповідно до нової адміністрації, існує визнання необхідності реформування фінансового сектору, у тому числі покращення незалежності CBI. Однак прогрес, ймовірно, буде повільним, оскільки між адміністрацією та Радою будуть розбіжності щодо рівня незалежності [10, ст. 12].

Мінімальна капіталізація для створення філії іноземного банку в Ірані становить 5 млн. євро. Деяким відділенням та представництвам іноземних банків в країні було дозволено вести адміністративну та координаційну діяльність, але їм не дозволялося відкривати рахунки клієнтів на території

Ірану, отримувати депозити або надавати фінансування.

У 2010 році уряд Ірану зняв умову щодо максимальної частки власності в іранських банках, яку може мати іноземна фізична особа чи компанія. Попередній закон, який застосовувався як до іранців, так і до іноземців, обмежував кількість акцій у банку, якими може володіти одне підприємство до 10%, а фізична особа - до 5%. Згідно з новими законами, лише уряд Ірану має повноваження утворювати спільні банки з іноземними юридичними особами. За даними СБІ, у 2016 році в Тегерані та зоні вільної торгівлі Кіш почали працювати п'ять іноземних банків.

Незважаючи на те, що банки досі дотримуються ісламських банківських законів, існує мало обмежень щодо діяльності іноземних банків у вільних економічних зонах Ірану. Крім того, уряд запропонував низку схем для заохочення інвестицій, включаючи:

- 20-річне звільнення від сплати податків;
- гнучкі правила зайнятості;
- розширені юридичні гарантії та захист;
- дозволена 100% іноземна власність;
- дозвіл відкривати філії та представництва на материк або мати 40% акцій незалежного підрозділу [10, ст. 19].

Правила контролю та регулювання ісламських фінансових ринків визначені в постанові Ради Ісламської академії правознавства (фікха) № 59(10/6) «Про фінансові ринки»: «Функціонування будь-якого фінансового ринку регулюється адміністративними і процесуальними положеннями та законами, тому на підставі цих документів його мета і завдання повинні бути приведені у відповідність принципу дотримання "громадського інтересу", який лежить в основі шаріату, і не повинні суперечити священним текстам і іншим розпорядженням Ісламу. Таким чином, з точки зору функціонування, фінансовий ринок повинен являти собою об'єкт, яким керує орган державної влади, відповідальний за виробничу та іншу професійну діяльність громадян. Ніхто не має права порушувати встановлення суспільної влади або обходити їх, якщо вони відповідають нормам шаріату» [11].

Відносно вимог до капіталу банку, то ситуація є не однозначною. До прикладу, в таких країнах як Ефіопія, Казахстан, ОАЕ, Великобританія нормативно-правова база містить єдиний набір вимог щодо достатності капіталу для будь-якого банку, що функціонує в країні – дотримання норм капіталу BCBS (Базель I, Базель II, Базель III). В той час, як Судан, Йорданія, Малайзія застосовують рекомендації Ради по ісламських фінансових послугах та вказують на необхідність у коригуванні BCBS відносно врахування особливостей ісламського банкінгу.

В ісламській фінансовій системі існує ряд інститутів, що відповідають за розробку та імплементацію відповідних шаріату норм і стандартів. Зупинимося більш детально на вищезгаданих інститутах: ісламський банк розвитку (Islamic Development Bank – IsDB), рада з ісламських фінансових послуг

(Islamic Financial Services Board – IFSB), організація з бухгалтерського обліку та аудиту для ісламських фінансових установ (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions – AAOIFI).

Ісламська фінансова галузь вимагала стандартизованого та міжнародного визнаного набору нормативних актів для забезпечення фінансової стабільності на глобальному рівні. Для досягнення вищого рівня регуляторної конвергенції з'явилася міжнародна нормативна база, що сприяє глобальній фінансовій стабільності ісламських фінансових операцій – **Ісламська рада фінансових послуг (IFSB)**, яка була офіційно відкрита 3 листопада 2002 року в Куала-Лумпур та розпочала свою діяльність 10 березня 2003 року. Вона виступає як міжнародний орган із встановлення стандартів регуляторних та наглядових органів, які зацікавлені в забезпеченні надійності та стабільності індустрії ісламських фінансових послуг, включаючи банківську діяльність, ринок капіталу та страхування. IFSB доповнює роботу Базельського комітету з банківського нагляду, Міжнародної організації комісії з цінних паперів та Міжнародної асоціації страхового нагляду. Станом на червень 2020 року 187 членів IFSB утворили 79 органів регулювання та нагляду, 9 міжнародних міжурядових організацій та 99 учасників ринку (фінансові установи, професійні фірми, галузеві асоціації та фондові біржі), що працюють у 57 юрисдикціях, встановили 32 стандарти, керівні принципи та технічні записки для галузі ісламських фінансових послуг [12].

У грудні 2006 року робоча група IFSB випустила перший стандарт достатності капіталу для обслуговування установ (крім страхових установ), які пропонують ісламські фінансові послуги. Мінімальні вимоги щодо достатності капіталу для кредитних та ринкових ризиків визначені для кожного інструменту фінансування та інвестування, що відповідає шаріату. Як і в звичайних установах, у стандарті IFSB мінімальна потреба в достатності регулятивного капіталу для ісламських банків становить 8 %. У травні 2008 р. IFSB видала вказівки щодо визнання рейтингів зовнішніми установами кредитної оцінки для полегшення застосування Базеля II. У грудні 2013 року IFSB також переглянула свої норми достатності капіталу, щоб включити багато елементів Базеля III [13].

Організація по бухгалтерському обліку та аудиту для ісламських фінансових установ – **AAOIFI**, створена в 1991 році і базується в Бахрейні, є провідною міжнародною некомерційною організацією, відповідальною, головним чином, за розробку та випуск стандартів для світової ісламської фінансової галузі. Вона видала загалом 100 стандартів у сферах шаріату, бухгалтерського обліку, аудиту, етики та управління міжнародними ісламськими фінансами. Нині її стандартів дотримуються всі провідні ісламські фінансові установи в усьому світі [14].

Наразі проводяться дискусії між регуляторами та зацікавленими сторонами щодо необхідності

створення макропруденційної бази для подальшого сприяння стійкості та стабільності ісламської фінансової системи: створення спільної платформи, на якій регулятори можуть вести конструктивний діалог задля взаєморозуміння поглядів шаріату на ключові питання різних юрисдикцій.

З урахуванням того, що ісламські країни вибирали самостійний шлях розвитку, відповідно ступінь ісламізації банківських установ є різним. На сучасному етапі можна виділити 2 типи ісламських країн: законодавство яких закріплює правове регулювання фінансових відносин із збереженням класичних принципів здійснення фінансових операцій і визнає дані принципи пріоритетними (до прикладу Іран) та країни, в яких правове регулювання фінансово-кредитних відносин регулюється на основі як традиційних (не ісламських) так і традиційних принципів ісламу (Єгипет, Саудівська Аравія).

При цьому, варто відмітити, що існує декілька підходів у нормативному регулюванні діяльності фінансово-кредитних організацій, зокрема [4]:

- країни, в яких вся нормативно-правова база була кардинально змінена, а ісламські принципи є пріоритетними (Іран, Судан, Пакистан, Йемен),
- країни, в яких класичні установки ісламу представлені в вигляді звичного для країни вираження в правовому полі (Саудівська Аравія, Алжир),
- країни, в яких законодавство в сфері фінансової діяльності використовує деякі елементи ісламських принципів (Турція, Казахстан, Таджикистан),
- країни, в яких нормативно-правова база включає в себе правове регулювання фінансово-кредитних установ, які функціонують за класичними ісламськими установками на одному рівні з традиційними, тобто паралельно (Малайзія, Бахрейн),
- країни, в яких функціонують фінансово-кредитні установи «по-ісламськи», проте до таких установ застосовуються вимоги до їх діяльності на одному рівні з традиційними установами (Великобританія, Люксембург).

Так, до прикладу в Ірані після революції в 1979 році фінансова система повністю була ісламізована. Були захоплені комерційні банки, які функціонували по традиційній моделі. Керівництвом Ірану у кожній провінції було відкрито провінційний банк (всього їх нараховувалося 22 банки). Після прийняття у 1983 році Закону про банківську діяльність всі фінансово-кредитні установи зобов'язані були протягом трирічного терміну ісламізувати власну діяльність, в тому числі відмовитися від позичкового відсотка [15]. Єдиним органом, на якого покладено функції моніторингу та контролю за всією банківською діяльністю в країні є Центральний банк. Відносно діяльності іноземних банків, то починаючи з 2004 року вони мали право відкривати в країні філіали лише за умови дотримання принципів шаріату.

Високий рівень інфляції в країнах, що розвиваються, особливо в країнах, що добувають нафту,

можна пояснити нерівномірним розподілом доходу, повільними темпами трансформації багатства знань та слабким соціальним капіталом. Ця гіпотеза, як стверджує експерт Світового Банку з питань ісламських фінансів Iraj Toutounchian показує наскільки складною є проблема, яку досить часто оминають дослідники-економісти. Хоча основні країни, що добувають нафту на Близькому Сході, є мусульманськими, це не означає, що їх економічна та банківська системи базуються на ісламських принципах. Для них радше ісламський банкінг видається політичним явищем, а не банківським [7].

На сьогоднішній день, враховуючи відносну молодість ісламських банків, в ісламській банківській системі існують проблеми пов'язані з недостатньо сильним регулюванням та наглядом за банками з боку національних органів, а також достатньо слабо розвинутою законодавчою базою.

Досить влучно дослідник М. Хуссаїн виокремив такі три фундаментальні питання, які є ключовими викликами регулюючих і наглядових органів для ісламських фінансів [2]:

- недолік пруденційної бази даних. У випадку з традиційними банками фінансові звіти є об'єктом інтенсивного аналізу, і, відповідно, стейкхолдери мають хорошу інформацію про індустрію. Однак ситуація однозначно інша у випадку з ісламськими фінансовими інститутами. Наприклад, всебічне розкриття фінансової інформації швидше виняток, і більшість стейкхолдерів і суспільство в цілому мають дуже обмежені знання щодо специфіки ісламських фінансів;

– витрати неупорядкованої політики і недолік ефективної конкуренції. В результаті відсутності міжнародних стандартів розроблених з урахуванням специфіки ПФУ, а також нестачі повноцінного розуміння складності їх операцій, ісламські фінансові інститути стали об'єктом для різних підходів по нагляду і регулюванню в різних юрисдикціях, в рамках яких вони діють. У деяких країнах наглядові органи розробили спеціалізовані інструкції для ПФУ, в той час як в інших були адаптовані загальні. Подібна різниця в підходах з нагляду і регулювання ісламських фінансових інститутів викликає для них додаткові витрати;

- регулятивна відповідь для пайових фінансових контрактів. Ідеальна модель ісламського банкінгу передбачає таку структуру бухгалтерського балансу, при якій домінують контракти поділу прибутків і збитків як з боку активів, так і з боку зобов'язань. При подібному порядку передбачається, що вкладники, які поділяють ризики спільно з банком на стороні зобов'язань, будуть природним чином приймати негативні результати з боку активів банку. Так як вартість фондів вкладників представляє вартість реальних активів банку, теоретично ісламський банкінг передбачався як хороша альтернатива для традиційної системи з точки зору її стійкості і потенційної стабільності.

Незважаючи на те, що світова фінансова криза 2008 – 2009 років зачепила банківські системи різних країн, ісламські банки пережили її без значних збитків. Проте, не доречно стверджувати, що не

відчули. Вони відчули кризу, але переживали її по-іншому. Звичайні банки спровокували кризу, використовуючи зокрема ті інструменти, які не використовували ісламські банки, оскільки їм це заборонено згідно з принципами шариату.

Література

1. Прозоров С. Ислам как идеологическая система. Том II, Том 2 [Електронний ресурс] / Станислав Прозоров. URL: https://books.google.com.ua/books?id=bLJGDwAAQBAJ&pg=PA126&lpg=PA126&dq=%D0%90%D0%B1%D1%83+%D0%AE%D1%81%D1%83%D1%84%D0%B0&source=bl&ots=bmSrA-eZTQ8&sig=ACfU3U1k4nk45oWZJwItdLwQ47ND_X-Nbg&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwjV9f--vvLqA-hUmAxAIHdsqCS0Q6AEwCXoECBkQAQ#v=onepage&q=%D0%90%D0%B1%D1%83%20%D0%AE%D1%81%D1%83%D1%84%D0%B0&f=false.
2. Хуссаин М.М. Международная система регулирования исламских финансов: роль исламского совета по финансовым услугам (ifsb). [Електронний ресурс] / М.М. Хуссаин // 2010. URL: <https://doi.org/10.31162/2618-9569-2010-3-2-12-20>.
3. Амара М.И. Правовое регулирование надзорного процесса финансовых институтов в арабских странах [Електронний ресурс] / М.И. Амара, С.Ю. Бабенкова // Международное и зарубежное право. URL: <https://publications.hse.ru/mirror/pubs/share/direct/213346175>.
4. Новикова Р.Г. Теоретические основы правового регулирования финансовых отношений в исламском праве [Електронний ресурс] / Р. Г. Новикова. – 2019. URL: <https://www.twirpx.com/file/1944124/>.
5. Song I. Islamic Banking Regulation and Supervision [Електронний ресурс] / I. Song, C. Oosthuizen // IMF eLIBRARY. – 2014. URL: https://www.elibrary.imf.org/view/IMF001/22186-9781498380928/22186-9781498380928/22186-9781498380928_A001.xml?language=en&redirect=true.
6. М. Рубцова, М. Гасанов Интеграция исламского банкингу у традиційні банківські системи. URL: http://www.academia.edu/download/56858470/M8_Rozwoj_spolecznosci_T3.pdf#page=85, с. 99.
7. Iraj Toutounchian, Islamic Money and Banking: Integrating Money in Capital Theory / Iraj Toutounchian, p.384.
8. Global perspective on Islamic Banking & Insurance // Newhorizon. – 2019. – URL: <http://data.islamic-banking.com/NH/PDF/200.pdf>.
9. Фролова Е.Е. Финансовая система Малайзии: понятие финансового спора [Електронний ресурс] / Евгения Евгеньевна Фролова // МИР (Модернизация, Инновации, Развитие). – 2017. URL: <https://www.mir-nayka.com/jour/article/view/776/769->.
10. Banking Industry Iran current status, opportunities and threats [Електронний ресурс] // ILIA Corporation. – 2016. URL: <http://www.ilia-corporation.com/wp-content/uploads/2016/09/Banking-Industry-Iran-ILIA-Corporation-White-Paper-c.pdf>.
11. Постановления и рекомендации Совета исламской академии правоповедения (Часть 1). – 2017. – URL: <https://www.worldislamlaw.ru/?p=218>.
12. Islamic Financial Services Board [Електронний ресурс] // Islamic Financial Services Board. URL: <https://www.ifsb.org/background.php>.
13. Regulation and Supervision of Islamic Banks [Електронний ресурс] / [S. Aljabrin, R. Awad, M. Norat та ін.] // IMF eLIBRARY. – 2014. URL: https://www.elibrary.imf.org/view/IMF001/22185-9781498361590/22185-9781498361590/22185-9781498361590_A001.xml.
14. The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions(AAOIFI). URL: <https://aaoifi.com/?lang=en>.
15. Hussain M. An Overview of Islamic Finance1 [Електронний ресурс] / M. Hussain, A. Shahmoradi, R. Turk // IMF eLIBRARY. – 2015. URL: https://www.elibrary.imf.org/view/IMF001/22584-9781513590745/22584-9781513590745/22584-9781513590745_A001.xml.